

QARDOSH XALQLAR QO'SHIQLARI ORQALI O'QUVCHILARDA MILLATLARARO TOTUVLIK HISSINI SHAKLLANTIRTISH

B.R.Boltayev

Sh.Rashidob nomli SamDuning O'zbekiston-Finlyandiya Pedagogika instituti o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7370490>

Annotatsiya. Mazkur maqolada bugungi kunda global muammolardan biri bulgan millatlararo totuvlik goyalari haqidagi ma'lumotlar keltirirlgan. Shuningdek ushbu go'yani qanday qilib maktab davrida bolalar ongigiga singdirish, bu borada musiqa darslari ahamiyati qay darajada mazmun-mohiyatga ega ekanligi. Musiqa darslarida qardosh xalqlar qo'shiqlari orqali millatlararo totuvlik g'oyalarini singdirishning ayrim usullari haqidagi fikrlar bildirilgan.

Kalit so'zlar: millat, qadriyat, millatlararo totuvlik, xalq, elat.

ФОРМИРОВАНИЕ У СТУДЕНТОВ ЧУВСТВА МЕЖНАЦИОНАЛЬНОГО ЕДИНЕНИЯ ЧЕРЕЗ ПЕСНИ БРАТСКИХ НАРОДОВ

Аннотация. В данной статье представлена информация об идее межнационального согласия, которая на сегодняшний день является одной из глобальных проблем. Также ведется дискуссия о том, как внедрить эту идею в сознание детей в школьные часы, и о важности уроков музыки в этом отношении.

Ключевые слова: нация, ценность, межнациональное согласие, народ, этнос.

FORMING STUDENTS' FEELING OF INTERNATIONAL UNITY THROUGH THE SONGS OF BROTHER PEOPLES

Abstract. This article provides information about the idea of interethnic harmony, which today is one of the global problems. There is also a discussion about how to plant this idea in the minds of children during school hours, and the importance of music lessons in this regard.

Keywords: nation, values, interethnic harmony, people, nation.

Millatlararo totuvlik- millatlararo ahillik, xalqaro do'stlik, milliy mafkuraning asosiy g'oyalaridan biri; muayyan hudud, davlatda turli millat vakillarining bahamjihat yashashi, hamkorlikda faoliyat yuritishini ifodalovchi tushuncha. Dunyoda chuqur o'zgarishlar sodir bo'layotgan hozirgi davrda Yer yuzining turli nuqtalarida millatlararo nizolarni keltirib chiqaruvchi ziddiyatlar saqlanib qolmoqda. Ushbu ziddiyatlarni bartaraf qilish, ularning oldini olish kishilik jamiyati tarixiy-tadrijiy rivojlanishini ta'minlashning muhim sharti bo'lib qolmoqda. Bu amaldagi milliy siyosat modellarining mohiyati, ularning mafkuraviy asoslarini ilmiy-qiyosiy o'rganishni dolzarb qilib qo'yimoqda. [1.45-b].

Millatlararo munosabatlarning ijtimoiy barqarorlik va rivojlanishga keng ta'sir o'tkaza boshlashi global, mintaqaviy va hududiy geosiyosatda etnik omil rolining oshishiga olib keldi. —Bu hol, davlatning va mintaqaning xavfsizligiga taxdid solishi mumkin bo'lgan etnik va millatlararo mojarolar kelib chiqqudek bo'lsa, ularning oldini olish maqsadida mazkur jarayonlarni muntazam ravishda ijtimoiy taxdil etib borishni zarur qilib qo'yadi. [2.33-b].

Maktab o'quvchilari o'rtasida millatlaro totuvlik hissini tarbiyalash zamonaviy ta'limning muhim vazifalaridan biridir. O'quvchilarida tolerantlikning yetakchi g'oyalarini singdirish o'qituvchilarning bilimiga sa'y-harakatlariga pedagogik jihatda shakllanganligiga bog'liq. [3.9-b].

Ma'naviy qadriyatlarimiz qatorida musiqa alohida o'rin tutadi. Asrlar osha bizgacha yetib kelgan qadimiy kuy va qo'shiqlar ajdodlarimiz ma'naviy hayotidan dalolat beruvchi ruhiy

omildir. Ota-bobolarimiz musiqa insonni kamolotga undovchi kuch deb bilganlar. Eng ta'sirli va eng ommaviy ma'naviy ozuqa vositasi sifatida musiqaga yuksak ijtimoiy maqom berilgan.

Asarning musiqiy tuzilishi, xarakteri, ifoda vositalari uning xayotdagi o'rni jihatidan o'rganiladi va musiqa tinglash faoliyati quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

1. Asarni tinglashga bolalar diqqatini jamlash va asar haqida o'qituvchining kirish so'zi.

2. O'qituvchi ijrosida yoki texnik vositalar yordamida asarni tinglashni tashkil etish.

3. Asarni suhbat yo'li bilan musiqiy-badiiy va matniy tahlil qilish.

4. Asarni to'laligicha qayta takror tinglash, so'ng asar haqida o'quvchilarning umumiy badiiy taassurotlari yuzasidan suhbat uyushtirish[4.14-b].

Ma'lumki, qo'shiq, musiqa insonni har jihatdan tarbiyalaydi, uni ezgulikka, yaxshilikka undaydi. Qo'shiq, musiqa, ko'pincha, insonda yashirinib yotgan qobiliyat va sifatlarni yuzaga chiqarishga, kishi xarakteridagi salbiy sifatlardan qutulishga yordam beradi. Qo'shiqchilik san'ati orqali milliylik, millatlararo totuvlik va bag'rikenglikka erishish ham mumkin. Qo'shiq-musiqa kishida sog'lom turmush, ijodiy kayfiyat yehtiyojini uyg'otadi. Musiqa yordamida inson iste'molga qaramlik kayfiyatidan ham xalos bo'ladi. Shu bilan birga, odamlarga ijodkorlik, iste'dodni namoyon etish kabi ijobiy ishlarni amalga oshirish uchun zarur shart-sharoitlarni ham yaratadi.

O'zbekistonda yashayotgan xalqlarning har xil millatga mansubligi bu jarayonning o'ziga xos bo'lgan, har qanday sharoitda inobatga olinishi shart bo'lgan alohida xususiyati hisoblanadi. Ular orasida milliy totuvlik va bag'rikenglik tuyg'ularini shakllantirish va rivojlantirish uchun rus, qozoq, qirg'iz, tojik, qoraqalpoq va turkman tillarida ijro etiladigan qo'shiq-kuylarni o'rganish maqsadga muvofiqdir.

O'zbekistonda ta'lim-tarbiya ishlari yetti tilda olib borilishi ma'lum. O'zbek va rus tilida ta'lim-tarbiya beradigan maktablar sirasida o'qitish ishlari turkman tilida olib boriladigan maktablar ham, turkman tilida so'zlashuvchi butun boshli hududlar ham mavjud. Turkman tilidagi qo'shiqlarni o'rganish ham bu millatga mansub bolalarning ma'naviy kamolotigi ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan "Kapalak" qo'shig'ini o'rganishni tavsiya etish mumkin. Ma'lumki, kapalaklar o'ta nafis va nozik yaratiq. Ularga hech kim befarq bo'lmaydi. Bunday munosabatlarda millatning ham, diniy e'tiqod yoki irqning ham hech qanday ahamiyati yo'q. Shu ma'noda, she'r matnini to'garak a'zolari orasidan turkman millatiga mansub bolalardan o'qib berishini so'rash maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu, avvalo, she'r mutolaasi ifodaliligini, talaffuzning to'g'ri va ta'sirli bo'lishini ta'minlaydi. Qolaversa, boshqa millatga mansub bolalarning ham matn mohiyatiga imkon qadar chuqurroq kirib borishlariga zamin tayyorlaydi. Ayni zamonda, qo'shiqning shiradorligi va tinglovchi ruhiyatiga yetib borishiga asos bo'ladi. Qo'shiq matni bilan tanishilganidan so'ng savol va topshiriqlar ko'magida birgalikda uning mazmuni ustida ishlanadi.

1. She'rning birinchi bandidagi kapalakka xos bo'lgan xususiyatlarni toping. Bu jarayonda bandidagi "Owadanja kebelek" (go'zal kapalak), "jan elek" (jonsarak), "Uçdyň mawy asmana" (moviy osmonga uchmoq) singari so'z va so'z birikmalariga asoslaning.

2. She'rning ikkinchi bandiga diqqat qiling. Kapalak faqat moviy osmonda qanot qoqadimi? Kapalak qaelarga qo'nishi mumkin?

3. She'rning uchinchi bandidagi: "Şatlan, gaýgy-gussasyz, Meniň göwnümi aç sen" (Har yonga uchib shodlan, mening ko'nglimni och, ko'nglimni quvontir) misralariga diqqat qiling. Kapalakning uchishi bilan inson ko'ngli orasida qanday aloqa bo'lishi mumkin?

4. She'rdagi: "Güze meñzeş kebelek, Keşbiñe haýran her kim" (Kuyga monand kapalak kasbingga xayron har kim) misralarida kapalakning kuyga o'xshatilishi sabablari haqida o'ylab ko'ring.

5. She'ring oxirgi bandidagi "Meñkä meñzeş köýnegi" (ko'ylagi)ni qanday tushundingiz?

Kebelek

Owadanja kebelek,
Uçdyñ mawy asmana.
Eý jan elek jan elek,
Ganat kakýañ her ýana.
Eý jan elek jan elek,
Ganat kakýañ her ýana.
Mawy asmana çykyp,
Ganatlaryñy ýaý sena.

Turkman tili turkiy xalqlardan birining ona tili hisoblanadi va uni tushunish badiiy to'garak a'zolaridan ortiqcha zo'riqishni talab qilmaydi. Uni birgalikda ijro etish, talaffuzdagi qiyinchiliklarni bartaraf etishda turkman bolalarning yordamiga tayanish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Qozoq xalq qo'shiqlari ham o'zining o'ynoqi ohangi bilan tinglovchini rom etadi, ruhiyatini ko'taradi. Buni "Zamanym" (Mening davrim) qo'shig'i misolida yaqqol ko'rish mumkin. Faqat ijrochi qo'shiqni kuylayotganda shu ruhni bera bilsa bas. Buning uchun yana asar matni didaktik tahlilga tortilishi maqsadga muvofiqdir:

1. Qo'shiqning birinchi baytidagi "Ayt degende o'leñdi aytyr salmay Aqym jigiti nesine jaltaqtaydy" (Ayt deganda o'lanni ayta qolmay Oqin yigit nimaga taltanglaydi?) misralariga tayanib qo'shiq kim tomonidan aytilayotganini va kimga yo'naltirilganini aniqlang.

2. She'ring ikkinchi bandidagi "Jigit attan kulas qyz tabalar" (Agar yigit otdan yiqilsa qizlar kuchayadi, mazax qiladi) misrasidagi ma'noni o'z so'zlaringiz bilan tushuntirib bering.

3. «On bes penen otыздың арасында Qұday ұрсын jigitti talpınbag'an» (O'n besh bilan o'ttizning orasida Xudo ursin yigitni talpinmagan) satrlarining mazmunini chaqing. Ularda nima haqida gap ketyapti?

4. "Рысықсығ'an jigitter tolyp jatyр Öz basyman paydasы artылmag'an" (O'z ishiga pishiq yigitlar to'lib yotar O'z manfaat, foydasidan ortilmagan) misralari kimga qaratilgan? Bu satrlarda yigitlar maqtalyaptimi yoki tanqid qilinyaptimi? Nima deb o'ylaysiz?

Zamanym

Өuel bastaan yetikti nөл saqtaуdy
Yerkin jyyrik bəygide alshaqtaуdy
Ayt degende o'leñdi aytyr salmay
Aqym jigiti nesine jaltaqtaydy
Əriyalar yendeshe jəriyalar
Jigit attan kulas qyz tabalar
Qығьық жыл қығьық bolsа da ajaldы өler
Atтың basым tarpay shap bozbalalar

Qo'shiqchilar asarning mazmun-mohiyatiga kirib olganlaridan so'ng uning ijrosini mashq qiladilar. Qo'shiqning har satriga singdirilgan ruhni anglagan qo'shiqchi ijroda buni ifodalay biladi. Bu ifodani tinglovchi ham tuyadi.

O'zbekistonda, ta'lim-tarbiya olayotgan qirg'iz millatiga mansub fuqarolarning farzandlariga ham o'z ona tilida qo'shiq ijro etish katta ma'naviy ozuqa beradi. Shu ma'noda, mehribonlik uylari qoshida tashkil etilgan badiiy to'garaklarda qirg'iz tilida qo'shiq ijro etish uchun qirg'izlarga xos bo'lgan milliy ruhni anglash va qo'shiq ijrosida buni chiqara bilish shart. Aks holda qo'shiq tinglovchiga yetib bormaydi. Ya'ni tinglovchi ma'naviyatiga zavq ham bermaydi, ruhiyatini ham ko'tarmaydi. To'garak a'zolari uchun tavsiya etiladigan qo'shiq «Кыргыз el» («Qirg'iz eli») deb nomlanadi. Bu qo'shiqni ham, uning ijrosini mashq qilidishdan oldin, didaktik tahlilga tortish maqsadga muvofiqdir:

1. She'ning dastlabki ikki misrasiga: “Кыргыз elim, bar bol, bar bol, Кыргыз elim, bir bol, bir bol» diqqat qiling. Ularda nima haqida gap ketyapti? Kim, kimni, nimaga chaqiryapti?

2. “Кыргыз болуп жаралган соң, Намысыңа бек бол, бек бол!” deganda kimga murojaat qilinyapti? «Nomusingga bek bo'l» deganda nima nazarda tutilyapti deb o'ylaysiz? Bu murojaat kimga qaratilgan deb o'ylaysiz? 3. “Кыргызстаныма асылба, Кыргызстан меники!” satrlaridagi chaqiriq kimga yo'naltirilgan deb o'ylaysiz?

4. “Kim болосуң, кимің болбо, Сылагым мекенимди” satrlarini o'z so'zlaringiz bilan sharhlab bering. Siz uni qanday tushundingiz? 5. She'ning keyingi bandidagi “Сыуымды көр, өт төгө, Бирок сыула elimди” misralarga asoslangan holda so'z sohibining eli va vataniga muhabbatini his qilishga urinib ko'ring. Vatan, el, yurt tushunchalarining mohiyatini oching. 6. She'rdan qirg'iz xalqiga xos bo'lgan yetakchi milliy xususiyatlarni aniqlang.

Shu tariqa asarning mohiyatiga kirib olingandan so'ng uning ijrosi mashqiga o'tiladi. Qo'shiq ijrosida so'zdagi milliy g'urur, faxr hissini saqlay bilish va ohangda, ijroda buni, avvalo, qo'shiqchining o'zi his qilishi va bu tuyg'ularni tinglovchiga ham “yuqtira” bilishi shart. Shundagina badiiy to'garak a'zolari o'z muhlislariga ega bo'ladilar.

Кыргыз el

Кыргыз elim, bar bol, bar bol,

Кыргыз elim, bir bol, bir bol.

Кыргыз elim, алга, алга!

Кыргыз болуп жаралган соң,

Намысыңа бек бол, бек бол!

Кыргызстаныма асылба,

Кыргызстан меники!

Kim болосуң, кимің болбо,

Сылагым мекенимди.

Qoraqalpoq xalq qo'shiqlarining ko'pchiligi o'z mazmun-mohiyati, ijro uslubi bilan o'zbek xalq qo'shiqlariga juda yaqin turadi. Shunday qo'shiqlardan biri “Jononim”dir. Uni ijrochi ham, tinglovchi ham juda tez va oson o'zlashtiradi, oson yod oladi. O'zbek qo'shiqchi ham bemalol uni ayta oladi. Faqat qo'shiqdagi ruhni, oshiqning iztiroblarini, hijron azobini ijroda chiqara bilish uchun qo'shiqchi so'zning mohiyatiga kirishi, buning uchun esa so'z didaktik tahlilga tortilishi joiz:

1. Hijronda qolgan oshiqning holati qaysi satrlarda va qaysi so'zlarda kanday ifodalanganini aniqlang. Ma'shuqaning “Sollona-tovlana chiq”ishini qanday tasvvur qilasiz?

2. “Gumburleydi gohi dutor qo‘limda”ni qanday tushundingiz? Bu, sizningcha, nimadan dalolat beradi?
3. Oshiqning ma‘shuqaga qarata aytgan: “Ko‘vlimda xat etib, tutdim so‘zingdi” misrasini qanday tushundingiz? Bu, Sizningcha, nimadan dalolat beradi?
4. She‘rda ifodalangan hijronning iztiroblarini toping. Ularga o‘z munosabatingizni bildiring.
5. Nima deb o‘ylaysiz, hijron, firoq, ayriliq azoblari tasvirlangan she‘rga bunday o‘ynoqi kuy munosibmi? So‘z bilan kuy bir-biriga mutanosibmi? Fikringizni asoslang.

Jananim

Ey, sen, qulaq salg‘in mening ohimga!
Oh uramen sen tulgenda yadima!
Toqat etolmoqdim – keldim bog‘inga,
Sollona-tovlana bir shiq, jananim, jananim!
Keshe-kunduz ko‘zim sening jo‘lingda,
Gumburleydi gohi dutor qo‘limda.
Kelib turmin sening barar yo‘linga, [7].

Asar mazmuni ustida amalga oshirilgan bu kabi suhbatdan so‘ng mazkur qo‘shiqning o‘zbek va qoraqalpoq qo‘shiqchilari tomonidan ijro etilgan variantlari bilan tanishiladi. Har ikkala ijrochining ifoda uslubi taqqoslanadi, nozik jihatlariga diqqat qaratiladi. Shu kabi bilimlar asosida uning ijrosiga kirishiladi, mashq qilinadi.

Musiq darslarida har xil xalqlar qo‘shiqlarini ijro etishda musiqa ta‘limi metodikasi ilmida yetakchilik qiladigan bir qator xususiyatlarga amal qilish taqozo etiladi. Musiqa metodikasida qo‘shiq kuylash holati, ashulachilik nafasi, ovoz xosil qilish, sozlanish, ansambl, talaffuz muhim ahamiyat kasb etadi. Qo‘shiq kuylashda ijrochilarning o‘tirishi va turish xolatiga ham e‘tibor beriladi. O‘tirib yoki turib kuylaganda bosh, qo‘l va oyoqlarning turishiga ham e‘tibor qaratiladi va muntazam ravishda nazorat qilinib, eslatib turiladi. Ijro jarayonida gavgani to‘g‘ri tutish ham talab etiladi. O‘qituvchi tomonidan to‘g‘ri turish, o‘tirib kuylaganda suyanchiqlarga suyanmaslik, yelkarni yengil kerib, iyakni ortiqcha ko‘tarmasdan, bo‘yin va boshni to‘g‘ri ushlash, qo‘llarni erkin pastga tushirish va kaftlarni tizzalar ustiga yengil qo‘yib engashmasdan o‘tirish va oyoqlarni yelka kengligida erkin qo‘yish kabi holatlarga ham alohida e‘tibor qaratiladi. Bularning barchasiga musiqa ta‘limi metodikasi ilmida alohida ahamiyat beriladi.

Xulosa o‘rnida shuni ta‘kidlashimiz joizki millatlar o‘rtasida totuvlik, do‘stlik rishtalarini mustahkamlashda musiqa muhim vositalardan biri sanaladi. Shuningdek musiqa darslarida qardosh xalqlar qoshiqlaridan urganish o‘quvchilar o‘rtasida boshqa millatlarga nisbatan hurmat, ehtirom, ularning urf-odatlariga nisbatan ijobiy dunyoqarashni paydo bo‘lishga muhim omil yaratdi.

